

POT V SVOBODO

22. maja leta 1948 so s Koroške prišli ljudje, ki so bili pripravljeni, da nas peljejo čez mejo. Moja sestra je pretrgala svojo sliko: polovico je poslala domov, polovico pa je dala tem našim rešiteljem. Skupino je vodil Marko Malovrh (doma iz Ljubljane), v njej pa sta bila še Ivan Papež iz Lopate v Suhi krajini in Ivan Ferkulj, doma prav tako blizu Lopate. Tako bi vedeli, da so rešitelji pravi, naša polovi-

ca slike pa bi njim zagotavljala, da imajo opravka s pravimi ljudmi. Sestra pa ni dala našega naslova, temveč sosedovega, ker so tam vedeli za nas. Bala se je, da ne bi prišlo do nesreče, in tudi rešiteljem je to povedala.

Tako je nekoč sredi noči soseda potrkala pri nas in povedala mami, kdo je pri njih. Mama se je odpravila tja in jih vprašala, naj se izkažejo, kdo so. Povedali so ji o sliki, imeli je pa niso, ker so jo izgubili. Bilo je precej govorjenja, preden so se sporazumeli oziroma si zaupali, da so pravi. Mi pa smo bili ves čas pripravljeni, da ne bi bili presenečeni.

Končno, tik pred jutrom, so prišli k nam, in prav kmalu smo si dokončno zaupali, ker je bil eden med njimi med vojno domobranec v Ribnici.

Naslednji dan so bili pri nas, da so prespali in da smo si mi vse uredili za odhod. Drugi večer smo šli peš do Ljubljane in jo obšli z dolenske strani do kolodvora v Šiški. Tam je eden naših kupil vozovnice za vlak proti Jesenicam, ki naj bi odpeljal enkrat popoldne.

Ker smo imeli do odhoda še nekaj časa, smo odšli v bližnjo gostilno, malo pred odhodom vlaka pa na postajo in se odpeljali. Pred tem smo se dogovorili, kako se bomo vedli na vlaku, kaj moramo narediti, če bi morali izstopiti itd. Bili smo sicer v istem vagonu, a vendar smo se delali, kakor da se ne poznamo. Okrog 10. ure zvečer smo prišli na postajo Podkoren, kjer smo izstopili in se napotili v dveh skupinah, malo oddaljenih druga od druge, po cesti ob Savi.

Prav kmalu pa smo se srečali z dvema miličnikoma, ki sta šla proti postaji, mi pa od nje, vsak po svoji strani ceste. Ne mi ne miličnika nismo pozdravili, vse srečanje je minilo tiho. Vojaka sta hodila ob kolesu, puške pa so jima visele na prsih. Mi smo takoj po srečanju zavili na desno proti Savi, ki je bila prav tam zelo ozka in deroča. Našim spremljevalcem je bil teren znan. Poslali so naprej Ivana Papeža, da bi ugotovil, če je brv čez Savo prosta ali zastražena. Ko pri brvi ni opazil nič sumljivega, jo je s krepkimi koraki in ropotom mahnil čez, prepričan, da ni nobene nevarnosti, z ropotom pa nas je hotel opozoriti, da je pot prosta. Ko pa je prišel na drugo stran, smo zaslišali „Stoj!“ in nato rafal iz brzostrelke.

Sezuli smo čevlje in zavihali hlače do kolen. Prijeli smo se za roke, vseh pet in krenili prek vode. Sava je tam tako deroča, da bi posameznika odnesla. Ko smo prišli na drugi breg, smo v največji tišini bosí nadaljevali pot v hrib. Bilo je okrog 11. ure zvečer. V največji tišini smo tako bosí hodili vso noč in ko se je pričelo daniti, smo prestopili jugoslovansko-avstrijsko mejo. Bili smo v tako zaželeni svobodi.

Ko smo se na avstrijski strani po blatni stezi spuščali v dolino, smo opazili Ivanove sledi, ki jih je puščal zaradi napada ob Savi. Imel je izredno velike čevlje in stopinje so bile sveže. Tako smo bili skoraj prepričani, da se je tudi on rešil. Zato smo bili še bolj veseli rešitve, ker nas je prej žalostilo in skrbelo, kaj je z njim, ali je bil ubit ali ujet. Ko pa

smo prišli v dolino do naše javke, so nam potrdili, da se je vrnil in se že pred kakšno uro odpeljal z vlakom v notranjost Avstrije. Bil je ranjen v roko in je moral čim prej oditi, da dobi zdravniško pomoč.

Tudi mi, vseh pet, smo se še isti dan odpravili na železniško postajo. Kupili so nam vozovnice, ker pa smo bili v obmejnem pasu, je bilo pričakovati, da bo avstrijska policija vlak kontrolirala in zahtevala dovoljenja. Teh pa mi trije begunci nismo imeli. Rekli pa so nam, naj kar povemo, da smo pribežali iz Jugoslavije, da nas bodo sicer pridržali, da pa bo vse v redu. Begunci iz Jugoslavije so namreč prihajali vsak dan.

Kljub temu smo brez vsakega pregleda srečno prispeli v Beljak. Imel sem naslov moje sestre, ki je bila v službi pri nekem veletrgovcu (Peroti). Prišli smo na naslov in naleteli prav nanj ter ga povprašali po sestri. Takoj je uganil, kdo smo in dejal: „Zdravo, Jugoslovani!“ Govoril je tudi malo slovensko in italijansko. Bil je zelo dober človek. Povedal nam je, da je sestra prav tisti dan odšla v taborišče, ker nas je pričakovala, menda so ji povedali, kdaj približno naj bi prišli. Vrnila se je še pred nočjo.

Dobili smo vsak svojo sobo in lepo so nas pogostili. Drugi dan smo šli v begunsko taborišče Spittal ob Dravi. Tam je bilo ogromno ljudi, največ Slovencev, nekaj pa jih je že emigriralo v Kanado in Argentino.

Tam smo dobili stanovanje „na črno“. Dobri ljudje so se malo stisnili in nam odstopili ležišča, s hrano pa je bilo prav tako. Nič uradnega. Povedali

so nam, da bomo dobili papirje, ko se vrnemo iz karantenskega taborišča, in potem bomo upravičeni do stanovanja in hrane. Ne vem, kako bi bilo, če ne bi imeli znanih in naklonjenih ljudi. Morda se to čudno sliši, a tako je bilo.

Čez kak teden dni smo šli spet v Beljak. Gospodar Peroti nam je dal vse najpotrebnejše, kakor zobne ščetke, kalodont, milo, brisače, pa mislim, da tudi nekaj perila in hrane. Potem nas je naložil na svoj avtomobil in odpeljal v karantensko taborišče Brnca in zaželel vse najboljše. Taborišče je bilo ograjeno in na vhodih zastraženo. Stražar nas je ustavil, ko pa smo povedali, kako je z nami, nas je odpeljal v taboriščno pisarno.

V tem taborišču smo ostali tri tedne. Bili smo zaslišani, da so ugotovili, če smo res to, kar govorimo, da nismo kakšni verižniki. Takrat se je namreč dogajalo vse mogoče: ljudje s slabim ozadjem so preprosto prišli v taborišče in se proglasili za begunce iz Jugoslavije, v resnici pa so si dali drugo ime in s tem prikrili vse svoje lumparije.

Pregledani smo bili tudi zdravniško, da ne bi prenašali kakšne nalezljive bolezni. Po treh tednih smo dobili papirje in poslali so nas spet v Spittal, kjer so nas sprejeli, a spet le na črno. Rekli so, da je zdaj treba napisati prošnjo za sprejem v organizacijo IRO, šele potem da bomo upravičeni do stanovanja, hrane, oblek itd. Bili smo torej spet odvisni od milosti dobrih ljudi. Toda kmalu nam je tudi to uspelo in postali smo pravnomočni begunci. Mis-

lim pa, da je bilo pri tem tudi malo birokracije ali pa smo bili premalo sitni.

Ker smo spoznali, da z miloščino ne bo nič, smo iskali delo in ga našli pri podjetju Cerkevno v Flattach, in to za sekanje lesa. Vsak ponedeljek, zgodaj zjutraj so nas s tovornjakom peljali na določene kraje, od koder smo potem hodili še par ur v hrib do kraja, kjer je bilo naše delo. Naredili smo si ležišča in jih pokrili z vejami in lubjem, da bi se obvarovali pred dežjem. Tam smo ostali ves mesec, štiri tedne, od ponedeljka do sobote.

Preddelavec je razporedil delo: eden je čistil in sekal grmovje, da smo lažje prišli do dreves; dva sta podirala drevje; eden je odsekoval veje, dva sta hlo-de rezala na mero in eden je lupil skorjo. Plačani smo bili od ure, imeli pa smo tudi normo, koliko moramo posekati, za preseženo normo pa naj bi dobili doplačilo, kar pa se ni zgodilo. Tisto merjenje je vzelo toliko časa, da smo mi že odšli v taborišče, ko pa smo kasneje vprašali, so rekli, da smo že zapustili delovno mesto, zato nam doplačilo ne pripada.

NOVO TVEGANJE

Konec avgusta sta se sestra in brat odselila v Kanado, par tednov kasneje pa sem se pridružil dvema, ki sta vsak mesec na skrivaj potovala prek meje. Hotel sem še enkrat v domovino obiskat ljudi, ki so nam veliko pomagali v času našega skri-

vanja. Hotel pa sem tudi obiskati mamó in izpolniti obljubo, ki sem si jo nekako tiho zadal, da bom tudi jaz pomagal tistim, ki so v stiski in nevarnosti.

Morda je kdo obsojal to vračanje v domovino, jaz pa vem, da smo veliko dobrega storili. Naša pota so bila poštena, brez maščevalnosti. Nešteto ljudi smo pripeljali iz domovine, ker so bili tam v nevarnosti; marsikoga smo rešili zapora, preganjanja, morda celo smrti. Koliko duhovnikov, razumnikov ali čisto navadnih rodoljubov smo odpeljali prek meje. Ti niso nič drugega zagrešili kakor to, da niso mogli sprejeti komunistične ideologije, s tem pa so postali „ljudski sovražniki“. Takih se je oblast hotela znebiti.

Takrat sem bil in še danes sem prepričan, da sem delal prav, kljub temu, da so bile velike žrtve in veliko tveganja. Toda če sem samo enemu rešil življenje, je bilo vredno.

V ZDA

Jeseni leta 1949 sem se prijavil za izselitev v ZDA. Konec novembra sem se poslovil od Evrope, se v Bremerhavnu vkrcal na ladjo in po 11 dneh plovbe prispel v Boston 30. novembra 1949. Od tam sem z vlakom potoval v Cleveland, kjer me je moja teta, atova sestra, lepo sprejela. Po petih tednih sem dobil delo, kar pa ni bilo lahko, saj nisem znal jezika, nisem poznal dela, toda s trdno voljo in pridnostjo smo si Slovenci znali pomagati.

Najprej sem bil zaposlen v livarni Taylor Bogis, na Babbit Road v Euclidu. Tam sem delal tri mesece, nato pa sem šel v opekarno Collinwood Shlae, kjer sem delal do leta 1960. Tri leta sem nato delal pri zidarjih (Lavriša), leta 1963 pa sem začel delati pri Ohio Gear – Townomotor Caterpillar, kjer sem ostal skoraj 22 let, do svoje upokojitve.

Naslednje leto, novembra 1950, sem dobil sporočilo, da so zaprli mojo mamó. Ujeli so neko ubežnico, ki je šla prek meje in je pred odhodom iskala zveze z mojimi domačimi, da bi ji jaz pomagal ali posredoval pri begu čez mejo jaz sem bil takrat že v ZDA.

Ko so ji povedali, da me ni več v Evropi, je šla sama, na meji pa so jo ujeli, zasliševali in iz nje iztisnili vse, kar je vedela. Seveda je povedala, da je poskusila pobeg tudi z mojo pomočjo oziroma s pomočjo mojih domačih.

Na te njene izjave so zaprli mamó in večino mojih sorodnikov. Po skoraj enoletnem preiskovalnem zaporu v Ljubljani so mamó obsodili na 3 leta zapore. Zaprta je bila v ženski kaznilnici na gradu Brestanica, po 22 mesecih pa je bila zaradi slabega zdravja pomiloščena.

Novembra leta 1960 je prišla za leto dni na obisk v ZDA in Kanado. Prepričevali smo jo, da bi ostala tukaj za stalno, pa je odklonila. Hotela je nazaj v domovino. Tam je moja mladost, je dejala, tam so moji žulji, tam so moji prijatelji. Amerika je lepa za mlade ljudi, ne pa za stare. Zato hočem domov.

Leta 1965 je po težki bolezni odšla k Bogu po zasluženno plačilo.

Naj zdaj pojasnim še, kako je bilo z bratom Tonetom. On je prišel v begunstvo maja leta 1945, ko je bil star 15 let. Julija leta 1946 pa so trije starejši možakarji iz naše vasi, ki so imeli doma družine, odšli nazaj v domovino in z njimi tudi moj brat Tone. Mama je sicer nasprotovala, brat in sestra pa sta vztrajala, naj gre, da bo mami v pomoč.

Ko se je vrnil, so ga na domači občini zaslišali, bilo pa ni nič posebnega. Leta 1950, mesec dni pred mamino aretacijo, je bil poslan na dosluženje vojaškega roka nekam v Srbijo. Po enem letu službe je prišel domov na dopust in obiskal mamo v zaporu. Po dveletni službi pa se je vrnil, nekako v istem času pa je bila izpuščena tudi mama.

OBISK EVROPE IN ARGENTINE

Leta 1981 sem z ženo in hčerko Kristi obiskal Evropo. Stanoval sem pri svaku Ivanu Žagarju in obiskal veliko prijateljev v Avstriji. Potovali pa smo tudi v Italijo, Švico, Nemčijo, v Slovenijo pa mi ni bilo dano. V Avstriji so me obiskali sorodniki iz domovine.

Leta 1985 sva šla z ženo vnovič v Avstrijo, tokrat pa kar za devet tednov. Ker je tovarna, kjer sem delal, prenehala obratovati in so nas starejše predčasno upokojili, sem imel dovolj časa za obisk. Svakinja Julka Žagar je bila ves čas z nami in nam

bila za vodiča in šoferja. Veliko smo prepotovali po Evropi, brez vsake nesreče in le enkrat smo plačali globo 100 šilingov zaradi prehitre vožnje.

Žena je šla za par dni v domovino, jaz pa sem jo videl le z avstrijskih hribov. Imeli pa smo zelo veliko obiskov, bližnjih in daljnih sorodnikov, kakor tudi prijateljev.

Leta 1989 sva z ženo prek Atlante in Floride potovala v Argentino na tritedenski obisk. Stanovala sva pri prijatelju Venclju Dolencu v Buenos Airesu. Tam sva srečala veliko prijateljev in znancev. Srečal sem tudi drugo mamino sestro Ado, ki je šla v misijone že leta 1936. Bila me je zelo vesela, rekoč, da jo je vendar eden njenih obiskal v tej daljni Argentini.

Obiskala sva vsa slovenska središča in moram reči, da sem bil presenečen, kaj vse so ustvarili iz nič in kako še tretja generacija govori in misli po slovensko.

Nad določenimi stvarmi pa smo bili tudi razočarani.

Še isto leto, novembra, sem šel z drugimi na pričevanje v London, na proces proti grofu Tolstoju, in pričal o še eni angleški podlosti.

PO 48 LETIH V SLOVENIJI

Leta 1993 sva šla z ženo spet v Evropo in to pot – po 48 letih – tudi v domovino. 16. junija ob 7. uri zvečer smo prišli na Brnik, kjer so nas pričakali

moji in Metkini sorodniki. Pričakal me je tudi kranjski dekan Stanko Zidar, ki je Ribničan. Srečala sva se leta 1985 v Clevelandu. Bil sem verjetno zadnji, ki je govoril z njegovim očetom, preden je bil ubit v Kočevskem Rogu, zato me je hotel videti in govoriti z menoj. Leta 1985 sem mu tudi povedal, da še isto leto pridem v Avstrijo in rekel je, da bo pripeljal svojo mamo, ker bi ji to veliko pomenilo. Snidenje je bilo žalostno in veselo hkrati, in sama je rekla, da je vesela in potolažena, da je dočakala tudi to.

Veliko smo se pogovorili Neverjetno je, koliko so slovenske matere pretrpele. Ni bilo dovolj, da so jim pobili može in sinove, še potem so jih na vse mogoče načine zapostavljali in trpinčili, pa tudi otroci so občutili vse te krivice. Kakšna podlost komunističnih mogotcev!

Obiskal sem tudi g. Rupnika, ki je zdaj upokojen, med 1948 in 1949 pa je bil kaplan v Ribnici. Leta 1949 so ga zaprli v Kočevju in ga nagovarjali, naj bi sodeloval z oblastmi, torej izdajal. Dolgo je odklanjal, rekoč, da kot duhovnik tega nikakor ne more in ne sme. Dejali so mu, da bo samo pod tem pogojem izpuščen. Potem je privolil, da bo tedensko poročal o vsem, kar se bo zgodilo okrog cerkve in župnišča. Res je pošiljal poročila, ampak taka, da niso nikogar bremenila in nikomur škodovala. Tako tudi Ozni ni bilo v prid in seveda s tem ni bila zadovoljna, zato so ga opozorili, naj izboljša poročila, ker ga sicer čaka še kaj hujšega. Ob neki priložnosti se je odločil in pripeljali smo ga prek meje.

Na Brniku me je pričakal tudi Vinko Udovč, domobranec Rupnikovega bataljona, ki je preživel Teharje kot mladoletnik. Poznala sva se samo po pis-mih, ki sva si jih občasno pisala. On me je nekaj dni po prihodu peljal v Rog, tako da sva sama in v miru prehodila vse tisto, kar je bilo za naju tako pomembno in sveto.

Imel sem namen, da po prihodu v domovino najprej obiščem grob svojih sotrpinov v Rogu, ker pa smo prišli z več kot šesturno zamudo, sem moral to opustiti. Zato smo šli na Brezje, da se zahvalim še Mariji za njeno varstvo, ki sem ga bil deležen v vseh kritičnih trenutkih, ki jih ni manjkalo in so se vedno srečno končali. Na Brezjah pa imam tudi 91 let staro teto, mamino sestro, sestro Dorotejo. Prvi večer je sicer nisem videl, ker je šla že počivat, čez nekaj dni smo se pa srečali. Bila me je zelo vesela, prepričan pa sem, da so se včasih na videz nemogoči problemi srečno in zadovoljivo rešili. Hvala ti, teta!

Nato smo šli v Ljubljano in prenočili pri svakinji. Tam smo tudi stanovali ves čas našega obiska v Sloveniji.

Drugi dan zjutraj smo šli s svakinjo in nekaterimi sorodniki v Kočevski Rog. Ko smo prišli do brezna pod Krenom, sem ugotovil, da ta kraj ne ustreza breznu, iz katerega sem se rešil. Nato smo šli kake 3 kilometre naprej do brezna pri Macesnovi gorici. Ta je bolj ustrezala. Določene stvari so me še motile. Toda 50 let je dolga doba in marsikaj se je verjetno spremenilo, še posebej, ker so delali na

tem, da ta svet, kjer so pobijali, čim bolj spremeni-
jo.

Pred Kočevjem smo se nato odpravili proti domu, med potjo pa smo se ustavili tudi na pokopališču v Hrovači pri Ribnici, kjer so pokopani moji starši. Na njihovem grobu sem premišljal, kako so preganjali mamo, kako so jo šestkrat zaprli. Leta 1950, ko sem bil že leto dni v ZDA, pa so jo zaradi mene obsodili na 3 leta zapora. Zaprta je bila 22 mesecev, nakar so jo zaradi slabega zdravja izpustili.

Izpolnil sem, kar sem si zamislil: vrnil sem se v domovino, romal v Rog, obiskal grob staršev in potem svojo rojstno hišo.

Četudi bi doživel samo to, bi bilo seveda vredno potovati v domovino.

V domovino sem nato prišel z ženo in sinom čez dve leti, 1995, ko je poteklo petdeset let od strašnih stvari v Kočevskem Rogu.

MOJA MAMA

Po mojem begu iz kočevskega brezna so mojo mamo že nekajkrat zastraševali, tako da so jo zasliševali in za kak dan zaprli. Očitali so ji, da „preveč govori“. Novembra 1946 so prišli udbovci iz Kočevja z osebnim avtomobilom in ji ukazali, da mora z njimi na pogovor oziroma zaslišanje. Prosila jih je, če se lahko prej preobleče, saj je bilo sredi dneva in med delom. Ko se je oblekla v lepšo obleko, so ji re-

France Dejak leta 1998

kli, da lahko pride sama naslednji dan zjutraj s prvim vlakom.

Naslednji dan se je z vlakom odpeljala v Kočevje in se zglasila na naslovu, ki so ji ga povedali.

Dva dni so jo pustili zaprto v prostoru, kjer je bilo več drugih žensk. Ker so se pogovarjale zelo prostaško, so bile verjetno prostitutke. Šele po dveh dneh so jo prepeljali v neko drugo zgradbo in jo tam začeli zasliševati. Podrobno so jo spraševali o meni: kdaj me je nazadnje videla, kdaj je dobila od mene zadnjo pošto, kje sem zdaj in tako naprej, v nedogled. Povedala jim je, da me je videla zadnjič, ko sem odhajal na Koroško, zadnjo pošto pa je dobila od mene, ko so nas peljali v Kočevje v začetku junija 1945.

Potem jim je rekla, da me ni več videla, da ni dobila od mene nobenega glasu in da se govori, da sem v Italiji. Sicer pa, da bi mogli oni sami najbolje vedeti, saj sem bil junija 1945 v njihovih rokah. Dejali so ji, da se potikam po gozdovih, da nimajo nič proti meni in da naj zato posreduje oziroma pomaga, da se jim javim. Tako naj bi bilo najbolje za oba. Po zaslišanju so jo odpeljali nazaj k prostitutkam. Drugi dan so jo na zaslišanje odpeljali bolj pozno, že v večernih urah. Glavni zasliševalec ji je govoril, da je bil moj komandant v partizanski enoti, iz katere sem pobegnil. Ko mi ga je kasneje mama opisala, so bili podatki o postavi drugačni, čeprav je veliko vedel o meni. Govoril ji je, da sem bil dober fant, iz partizanov pa da sta me zvalili ona in moja sestra. Če se bom javil, se mi ne bo nič zgodilo; da je potikanje po gozdovih nevarno in da me bodo prej ali slej dobili in bo to zanjo in zame bolj obremenilno.